

Replik till Ola Kyhlberg

Ola Kyhlbergs debattinlägg "Samhällsteori kring husgrupp 3 i Helgö" innehåller dels en recension av *Excavations at Helgö IX*, dels en egen tolkning av det verkstadsområde, som i och med denna volym av Helgöpublikationen nu finns redovisat. Recensenten är kritisk mot i stort sett allt, från publikationens titel över valet av bildmaterial till bristen på analys av boplatsens "helhet", med vilket menas de oundersökta delarna av husgruppen och eventuellt också sambandet med övriga husgrupper och gravfält inom komplexet. Denna brist anser han beror på författarnas omedvetenhet om "de ofrånkomliga stegen i forskningsprocessen". Han ifrågasätter därför skälet att publicera en fältdokumentation, som enbart är en "noggrann och objektiv redovisning med en aktivt bedriven källanalys" och inte når upp på en högre vetenskapsteoretisk nivå.

Uppfattningen hur och med vilket syfte ett arkeologiskt material skall bearbetas och publiceras är naturligtvis högst individuell. Recensenten och författarna/redaktörerna representerar utan tvekan två olika uppfattningar om *hur* ett fältdokumentationsmaterial skall publiceras. Det av oss avsedda *syftet* med publikationen tycks emellertid vara nått, nämligen att presentera en källkritiskt analyserad grunddokumentation, som kan tjäna som utgångspunkt för vidare tolkningar av vem som helst, även av dem som aldrig satt sin fot på denna grävingsplats. Beviset för detta är att recensenten har kunnat använda denna grunddokumentation som underlag för den tolkning han själv presenterar i sitt debattinlägg. Det känns tillfredsställande att veta, att all den möda som lagts ned på att få fram denna volym av Helgöpublikationen inte varit förgäves, utan att åtminstone någon har kunnat använda publikationen på det sätt vi tänkt oss.

Den av recensenten framförda kritiken gäller, som jag ser det, inte enbart denna publikation utan riktar sig i grunden mot själva idén att redovisa och tolka dokumentationsmaterial från arkeologiska undersökningar

och i förlängningen också alla slags materialredovisningar. Hans inlägg speglar motsatserna mellan två olika arkeologiska skolor, den källmaterialredovisande med lång tradition i Tyskland och Skandinavien och den nyare anglo-amerikanska hypotesinriktade skolan. Men behöver vi inte båda dessa inriktningar, då de uppenbarligen kan verka stimulerande på varandra?

Inlägget visar också på en skillnad mellan fältarkeologen med sitt empiriskt grundade synsätt och den teoretiskt inriktade "skrivbordsarkeologen". Detta visar sig särskilt tydligt, när recensenten kritiserar att endast de 1930 *undersökta* kvadratmetrarna i denna husgrupp och inte också de *oundersökta* är redovisade, liksom i hans resonemang om den "omvända" stratigrafien inom området, baserad enbart på artefaktmaterialet. På grund av erosion i slutningen skulle, enligt hans uppfattning, äldre föremål från den översta terrassen ha överlagrat yngre material på de lägre belägna terrasserna. Sanningen är nog inte fullt så enkel. Artefaktmaterialet har säkerligen inte bara förflyttats i en riktning, utan både uppåt och åt sidorna, då inte bara erosionen har påverkat lagerbildningen. Den rikligt avfallsproducerande verksamheten under flera århundraden fordrade ibland omflyttningar av avfallsmassorna, vilket de avfallshögar som finns inom området visar. Därför anser jag, att man inte okritiskt kan använda sig av en stratigrafi, som bygger på artefaktmaterialet i det tunna och helt oskiktade kulturlagret.

Av recensentens resonemang kring stratigrafien i området kan läsarna få det intrycket, att den i *Excavations at Helgö IX* redovisade stratigrafien baseras sig på fyndmaterialet. Men så är inte fallet. Den bygger helt på de fasta konstruktionerna, som inte alls är så mobila som fynden. Tillvägagångssättet vid analysen av stratigrafien är för övrigt redovisat i förordet, tredje stycket, i publikationen.

Inför avslutningen av Helgöprojektet i december 1978 ansågs det nödvändigt att forcera publiceringen av det återstående materi-

alet genom att dela upp arbetet på flera författare. En uppgift var att redovisa konstruktioner och bebyggelserester i husgrupp 3, en uppgift som i stort färdigställdes under 1978 av Sonja Wigren. Andra fick i uppgift att bearbeta olika grupper av fyndmaterialet. Alla dessa bitar tillsammans skulle utgöra området "formlära", till vilken senare "syntaxen", d.v.s. en sammanfattande analys av området, skulle fogas. Men "formläran" är ännu inte komplett, då viktiga fyndkategorier, bl.a. gjutformarna, inte är publicerade. Därför är det *min* uppfattning, vilken tydligen inte delas av recensenten, att man inte kan börja äta av kakan förrän alla ingredienser är inblandade. Nu har vi i stället "kastat in jästen i ugnen efter degen", men frågan är om recensentens deg, åtminstone som den presenteras i detta debattinlägg, har jäst färdigt. En jämförelse mellan *Excavations at Helgö IX* och Roger Blidmos doktorsavhandling är, enligt min mening, inte heller relevant, då dessa två bearbetningar varken har samma utgångsläge eller samma syfte, utan representerar två olika nivåer i forskningsprocessen. Ingen har heller ifrågasatt den fortsatta publiceringen av Helgömaterialet enligt de uppgjorda publiceringsplanerna på grund av att Blidmo 1982 publicerade en doktorsavhandling, som berör 240 m² inom en av Helgös många husgrupper. Publiceringsplanen, som gjordes upp inför avslutningen av projektet, följs fortfarande, även om det går sakta, då allt arbete nu måste ske på fritiden vid sidan av ordinarie arbetsuppgifter. Det hade varit trevligt om recensenten hade sett det positiva i att det fortfarande kommer ut nya publikationer från ett projekt, som varit upplöst sedan snart sju år. Själv gläder jag mig åt, att volym X snart är färdigtryckt, i vilken även ett avsnitt, författat av recensenten, ingår.

Recensenten påpekar med all riktighet den försiktiga hållning som författarna intagit. Sådana omdömen brukar annars sällan författare till Helgöpublikationer få. Men de 20 år, som jag har varit engagerad i Helgöprojektet, har lärt mig att en mer försiktig och kritisk inställning till tolkningen av denna plats är nödvändig. Skälet till detta är, att dokumentationsmaterialet nu har blivit så stort att det

är nästan oöverblickbart. Faran med stora dokumentationsmaterial och väldiga fyndmängder är att man kan plocka ut enbart de fakta man behöver för att kunna bevisa vilken som helst hypotes. Det är fullt möjligt att på så sätt manipulera med materialet och vinkla det i den riktning man önskar. Det är svårt att kontrollera en sådan operation, då det för detta fordras en överblick över hela materialet. Men recensenten är inte lika försiktig, utan ger sig frejdigt rätt in i "syntaxen". Han tecknar upp en bebyggelseutveckling med hjälp av både undersökta och oundersökta terrasser och får plats med två, senare tre gårdsenheter inom husgrupp 3.

Jag medger att jag sedan 1966, då grävningarna inom denna husgrupp påbörjades, har en "nedplöjd hypotes" beträffande den. Jag tror faktiskt fortfarande att den fungerade som ett verkstadsområde, centralt och gemensamt för hela Helgökomplexet. Jag tror inte att verkstadsaktiviteterna bedrevs som något slags husflitsverksamhet vid några helt normala gårdar inom denna husgrupp.

Detta kan synas som en förutfattad mening, men hur förklarar man förekomsten av ett fyndmaterial på nästan 240 kg deglar, 198 kg järnslag, tusentals gjutformsfragment samt rester efter guldsmede och pärltillverkning? Detta är inte något normalt för Mälardistriktets järnåldersgårdar. Åtminstone finns det hittills inte något liknande från de nu inemot etthundratjugo undersökta järnåldersboplatserna i Mälardistriktet. Däremot tycker jag att recensenten i minst lika hög grad har fastnat i sin "nedplöjda hypotes", nämligen att Helgö utgörs av två ordinära huvudgårdar med hantverk och fiske som bissyssättningar (Kyhberg 1982, s. 27f.). Inom husgrupp 3 får han ju t.o.m. in tre gårdsenheter, varav en knyts till de "15 registrerade gravanläggningarna av yngre järnålderskaraktär . . . vid södra delen av husgrupp 3". Tolkningar av denna art kan låta bestickande, men måste betecknas som icke bevisade slutsatser.

Med den erfarenhet vi nu har av gravar av "yngre järnålderskaraktär" skulle jag själv inte lika okritiskt våga knyta dessa oundersökta anläggningar till husgruppens sista be-

byggelseskede, i synnerhet som högarna består av verkstadsavfall och kanske inte ens är gravar. Likaså är jag ytterst skeptisk mot recensentens slutsatser om bebyggelseutvecklingen inom området, då den i hög grad involverar också oundersökta ytor.

Recensenten är inte helt ensam om att se Helgö som en för Mälardalen fullt normal gårdsenhet. Denna inställning kanske kan förklaras som en reaktion mot Wilhelm Holmqvists betoning av den merkantila och producerande delen av verksamheten och hans fulla övertygelse om Helgös roll som föregångare till Birka. Men den stämpel av unikum som Helgö fick emanerade inte primärt från Holmqvist själv utan mer från andra arkeologer av hans tid. Tvärtom var han övertygad om att Helgö var en produkt av samhällsstrukturen i Mälardalen och avspeglade områdets ekonomiska stabilitet. Projektplanerna för det tvärvetenskapliga projekt, som under åren 1969–1977 var knutet till Helgöundersökningen, visar klart denna hans inställning. Tyvärr har väl hans på senare år något ändrade syn på Helgös produktionskapacitet (Holmqvist 1983, s. 102 ff.) gjort att man lätt misstolkar hans tidigare ståndpunkt.

Reaktionen är förstälig och till en del också berättigad. Men pendeln behöver väl inte svänga från en ytterlighet till en annan? Helgö kan ändå inte med sin omfattande bebyggelse och sitt fyndmaterial och de olika verksamheter detta avspeglar förklaras som en helt normal järnåldersgård. Därmed inte sagt att det inte kan finnas liknande företeelser inom andra centralbygder. Tyvärr har vi inte hittat dem ännu, så det finns fortfarande ingenting att jämföra Helgö med. Och Helgös roll som centralort i Mälardalen

och föregångare till Birka är också svår att klarlägga, eftersom vi inte känner till varför och hur Birka uppstod. Så länge som vårt arkeologiska basmaterial ännu är ganska obearbetat, är det svårt att pröva uppsatta hypoteser mot det. Ju mer det växer och ju fler faktorer vi har att räkna med, desto säkrare blir också tolkningarna. Att försöka sortera och källkritiskt värdera detta basmaterial är, som jag och säkert många med mig ser det, ett sätt att nå en fastare grund för vidare tolkningar och nya hypoteser. Detta är vad vi försökt göra i *Excavations at Helgö IX* och som vi också har gjort i tidigare volymer i denna serie.

Det är möjligt, att undertiteln till publikationen var mindre lyckad. En riktigare, men föga inspirerande, titel kunde ha varit "Report on the Excavations of Building Group 3". Den bästa titeln skulle naturligtvis ha varit "Fakes, Failures and Frustrations", eftersom detta tydligen enligt recensenten blev resultatet av det arbete, som redovisades i *Excavations at Helgö IX*.

Referenser

- Blidmo, R., 1982. Helgö, husgrupp 3. Lokalkorologisk studie. Stockholm Studies in Archaeology. Stockholm *Excavations at Helgö IX*. Finds, Features and Functions. Stockholm 1984.
- Holmqvist, W., 1983. Eisenschmiede und Bronzeguss auf Helgö. *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*. Göttingen.
- Kyhilberg, O., 1892. Chronological and topographical analysis of the cemeteries and settlements, *Excavations at Helgö VIII*. Stockholm.

Kristina Lamm